

An Inquiry into the Quranic Characteristics of Resistance-Oriented Upbringing in the Seerah of Lady Zaynab (SA)

Tahereh Mohseni

Assistant Professor, Faculty Member, Imam Sadiq University (AS), Women's Campus

t.mohseni@isu.ac.ir

Abstract

One of God's paramount objectives in Quranic teachings is the moral upbringing of individuals and their adornment with ethical virtues. This theme holds great significance in the educational legacy of Lady Zaynab (SA); as a paragon of patience and resilience, she paved the way for a form of upbringing rooted in resilience on a global scale—a foundation that guarantees the well-being and felicity of all human societies. This research was conducted using a descriptive-analytical approach and library-based data collection. The findings indicate that, given the shifts in value systems, there is a need for a sound educational framework aligned with these changes—one that draws upon the Quranic conduct of Hazrat Zainab (SA) to address human needs regarding faith-based, monotheistic, devotional, and ethical upbringing. Consequently, replacing the current system with an authentic, resistance-oriented educational model inspired by Hazrat Zainab is essential, as it facilitates the dissemination of authentic Quranic culture across the three key dimensions of faith, worship, and ethics.

Keywords: Lady Zaynab (SA), the Holy Quran, faith-based and monotheistic upbringing, devotional upbringing, moral upbringing.

بحث في الخصائص القرآنية للتربية المقاومة في سيرة السيدة زينب عليها السلام

طاهره محسنی

أستاذ مساعد، عضو هيئة تدريس، جامعة الإمام الصادق عليه السلام - فرع الطالبات

t.mohseni@isu.ac.ir

الملخص

تُعَدُّ التربية الأخلاقية للأفراد وتحليلتهم بالفضائل من أبرز مقاصد الله في التعاليم القرآنية. ويكتسب هذا المحور أهمية بالغة في النموذج التربوي الذي قدّمته السيدة زينب عليها السلام؛ إذ مهّدت - باعتبارها مثالاً يُحتذى به في الصبر والصمود - الطريق لنهج تربوي يركز على الصمود والصلابة على نطاق عالمي، وهو أساس يضمن رفاهية المجتمعات البشرية وسعادتها. وتعتمد هذه الدراسة المنهج الوصفي التحليلي وتستند إلى أساليب البحث المكتبي تشير نتائج هذه الدراسة إلى أنه، في ظل التحولات التي تشهدها منظومات القيم، تبرز الحاجة إلى إطار تربوي رصين يواكب هذه التغيرات؛ إطار يستلهم السيرة القرآنية للسيدة زينب عليها السلام لتلبية الاحتياجات الإنسانية المتعلقة بالتربية الإيمانية والتوحيدية والتعبدية والأخلاقية. ومن ثم، فإن استبدال النظام الحالي بنموذج تربوي أصيل يعزز المرونة ويستند إلى "النموذج الزينبي" يُعد ضرورةً جوهريةً لهذا البحث؛ إذ يُسهم ذلك في نشر الثقافة القرآنية الأصيلة عبر الأبعاد الحيوية الثلاثة: التربية الإيمانية، والتعبدية، والأخلاقية.

الكلمات المفتاحية: السيدة زينب عليها السلام، القرآن الكريم، التربية الإيمانية والتوحيدية، التربية التعبدية، التربية الأخلاقية.

جستاری بر شاخصه‌های قرآنی تربیت مقاومت محور در سیره حضرت زینب علیها السلام

طاهره محسنی

استادیار، عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق ^(ع)، پردیس خواهران

t.mohseni@isu.ac.ir

چکیده

یکی از مهم‌ترین اهداف خداوند در آموزه‌های قرآنی، تربیت و آراسته شدن افراد به فضایل اخلاقی است. این مسئله در سیره تربیتی حضرت زینب علیها السلام از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا ایشان به عنوان الگوی صبر و مقاومت، زمینه تربیت مقاومت محور را در عرصه جهانی فراهم نموده که تضمین‌کننده سعادت همه جوامع بشری است. این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی و روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد به جهت تحولاتی که در سیستم ارزش‌ها روی داده است، به یک نظام تربیتی صحیح منطبق با این تغییر و تحولات نیاز است تا با الگوگیری از سیره قرآنی حضرت زینب علیها السلام، پاسخ‌گوی نیازهای انسان‌ها در راستای تربیت ایمانی، توحیدی، عبادی و اخلاقی باشد؛ از این رو جایگزین شدن سیستم موجود با یک نظام تربیتی اصیل و مقاومت محور زینبی از ضروریات این پژوهش است؛ چراکه نشر فرهنگ اصیل قرآنی را در راستای سه شاخصه مهم تربیت ایمانی، عبادی و اخلاقی ممکن می‌سازد.

کلیدواژگان: حضرت زینب علیها السلام، قرآن کریم، تربیت ایمانی و توحیدی، تربیت عبادی، تربیت اخلاقی.

مقدمه

تربیت از مقوله‌های مهمی است که موفقیت و شکست آدمی را در تمام عرصه‌های فردی و اجتماعی رقم می‌زند؛ از این رو هدف تربیت از اهداف نظام آفرینش و نوع جهان بینی انسان جدا نیست. به همین منظور انسان برای پیمودن راه سعادت و بندگی نیازمند الگوهای مطمئن در عرصه عمل است تا بهترین و مطمئن‌ترین الگوی تربیتی را برای او ترسیم نماید. به همین منظور نگارنده با تأسی از سیره تربیتی حضرت زینب علیها السلام، ایشان را به عنوان الگوی مؤثر در عرصه تربیت مقاومت محور معرفی می‌کند تا با الگوگیری از این بانوی صبر و مقاومت، زمینه موفقیت و کمال را در بُعد فردی و اجتماعی برای افراد فراهم کند. تربیت مقاومت محور مانند هر فعالیت ارادی دیگر انسان، اهدافی را در راستای تحقق خواسته‌ها دنبال می‌کند که در بُعد فردی، زندگی خوب و در بُعد اجتماعی حفظ کرامت انسانی، هدف اساسی آن به شمار می‌رود (شریعتی، بی‌تا، ص ۱۸۴-۱۸۳).

۱. مفهوم‌شناسی

الف) تربیت

واژه تربیت در لغت به معنای تغییر و تحول تدریجی رو به کمال (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۲۳۶) و تورم همراه با زیاد شدن (مصطفوی، ۱۳۶۸، ص ۳۵) است؛ پرورش دادن و به فعلیت درآوردن استعدادهای درونی‌ای که بالقوه در یک

شیء موجود است (مطهری، ۱۳۸۸، ج ۲۲، ص ۵۵۱).

ب) مقاومت

واژه مقاومت در لغت از ماده «قوم» به معنای ایستادگی (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۴۵، ص ۸۸۹)، استواری و استقامت بیان شده است (معین، ۱۳۸۸، ج ۴، ص ۴۲۸۶). از منظر مفسران قرآنی در معنای اعتدال، دوری از افراط و تفریط، ثبات توأم با پیروی از راه خدا، دعوت و استقامت بر توحید و عقاید حق و اعمال صالحه ذکر شده است (زاهدی و ناجی، ۱۳۹۸، ص ۲۲۳).

مقاومت در اصطلاح قرآنی از امر به صبر،^۱ امر به استقامت^۲ و امر به ثبات قدم^۳ به دست می‌آید که برگستره‌ای از معناهای مبارزه، مجاهده، استقامت بر توحید، حاکم نمودن دین الهی بر جریان زندگی و ایستادگی در برابر طاغوت دلالت می‌کند (یوسفی مقدم، ۱۳۹۹، ص ۶۰) که بیانگرایستادگی و سازش ناپذیری با ظلم و آمادگی همه جانبه برای حفظ داشته‌های مادی و معنوی و به دست آوردن ارزش‌های اصیل برای رسیدن به مقصد و مقصودهای مادی و

۱. یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (آل عمران: ۲۰۰).

۲. فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ (شوری: ۱۵).

۳. إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسُ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ (انفال: ۱۱).

معنوی است (اعرابی، ۱۳۹۹، ص ۱۴۶).

ج) شاخصه

واژه شاخص در لغت به معنای برآمده، تیر، تیرک، نمودار است (معین، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۱۹۹۳). شاخص به عنوان علامتی است که مسیر را مشخص می‌کند و ما را در دستیابی به هدف کمک می‌کند (شعبانی، ۱۳۸۲، ص ۱۰۹). مقصود از شاخصه در پژوهش حاضر معیارهایی است که مسیر تربیت مقاومت محور را با استناد به الگوی ارزشمند زینبی مشخص می‌کند.

۲. مبانی نظریه‌های مهم در باب مقاومت

بخشی از گفتمان مقاومت در نظام بین‌الملل معطوف به رهیافت‌های نئولیبرال، نئومارکسیستی و انتقادی است. مدل «گالتونگ» در بحث مقاومت نشان می‌دهد چگونه طبقه حاکم یک دولت امپریالیست می‌تواند از طبقه حاکم دولتی باشد که آماج رخنه امپریالیستی قرار گرفته است (رک: لیتل، ۱۳۸۹، ص ۶۲۵).

مدل «الرشتاین» در بحث مقاومت بیان می‌کند که کشورهای نیمه‌پیرامون گرچه به لحاظ اقتصادی موقعیت خود را تثبیت می‌کنند، از نظر سیاسی در مقایسه با سایر کشورهای در حال توسعه، ثبات بسیار کمتری خواهند داشت. علت آن را باید در ساختاری ارزیابی کرد که معطوف به کنترل اقتصادی جهان است (رک: سوری، ۱۴۰۰، ص ۲۵-۳۶). اما در نظریه قرآنی (رک: شعراء: ۲۶،

۱۴۱، ۱۶۰ و ۱۷۶ / حجر: ۸۰ / انعام: ۳۴ / مرسلات: ۴۵-۴۶)، مقاومت تنها بر بعد ایستادگی در برابر تهاجم دشمن و مشکلات اقتصادی و سیاسی دلالت نمی‌کند؛ بلکه شامل پایداری در برابر تکذیب‌ها، سخریه‌ها، تخریب‌ها و شایعه‌پراکنی‌ها نیز می‌شود که آنها را در قالب صبر و استقامت، خودباوری و خودسازی، ایمان توحیدی و عبادی به وفور در سیره حضرت زینب علیها السلام می‌توان یافت.

۳. اصول تربیتی مقاومت محور

الف) اصل تعقل

در اصول نظام تربیت مقاومت محور حضرت زینب علیها السلام پیوند ناگسستنی بین تربیت و دستورهای عقلی و منطقی وجود دارد؛ برای نمونه از جمله کارهای مدبرانه و تربیتی که حضرت زینب علیها السلام بعد از شهادت امام حسین علیه السلام انجام دادند، برگزاری مجالس سوگواری و عزاداری در شام و مدینه و سیاه‌پوش نمودن محمل‌ها بود. هرچند این گونه امور از نظر دشمنان ساده و بی‌ارزش تلقی می‌شد (اسماعیلی ابوالخیری، ۱۳۹۲، ص ۱۴۵)، درحقیقت همین کارهای باارزش و عاقلانه زمینه‌ساز قیامت و انقلاب مردم علیه قاتلان امام حسین علیه السلام بود که توانست با تربیت نسل مقاومت محور، کاخ یزدیان را متزلزل، و اهداف اصلی نهضت امام حسین علیه السلام را جهانی کند.

ب) اصل تعدیل

غایت کمال انسانی و منتهای سیرکمالی انسان به اصل تعدیل بستگی دارد

که غفلت از آن، خسارت عظیم و شقاوت غیرقابل جبرانی را در بردارد (خمینی، ۱۳۸۵، ص ۱۸۱). قرآن کریم با توجه به آیه «قُلْ أَتُبَيِّتُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكَُمُ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ» (آل عمران: ۱۵) رعایت تقوا را اصل تعدیل می‌داند و این گونه آدمی را به مسیر کمال دعوت می‌کند.

یکی از عوامل موفقیت حضرت زینب علیها السلام در رساندن پیام امام حسین علیه السلام به جهانیان، تبلیغ با عمل بوده است. نمونه بارز آن منع کردن اسیران از گرفتن نان و خرما از مردم کوفه بود که فریاد می‌زدند: «ای اهل کوفه صدقه بر ما حرام است و آنان را از دست و دهان بچه‌ها می‌گرفتند و به سوی مردم می‌انداختند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴، ص ۱۱۴).

ج) اصل زمینه‌سازی تربیتی

اصل زمینه‌سازی در محور مقاومت به تربیت افرادی نیاز دارد که در قالب وظیفه فردی پرورش و در مسیر ولایت و در مراتب ایمانی و تقوایی سیر نمایند. الگوی رفتاری حضرت زینب علیها السلام در ورود به کوفه این گونه بود که وقتی با کاروان اسرا وارد کوفه شدند، در شرایط خفقان و پراز ظلم کوفه، موقعیت مناسب را تشخیص داده و با اشاره به مردم از همه آنها خواستند که سکوت کنند و با انتخاب بهترین فرصت‌ها و زیباترین کلمات و جملات، شروع به خطابه نمودند (ر.ک: اسماعیلی ابوالخیری، ۱۳۹۲، ص ۱۴۴-۱۴۵) و این گونه مردم را در مسیر تحول، ظلم‌ستیزی و مقاومت محوری تربیت نمایند؛ زیرا با استناد به آیه «لَهُ

مُعَقِّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ» (رعد: ۱۱) تا افراد تربیت و تحول و رشد نیابند، جامعه نیز تحول و رشدی نخواهد یافت.

۴. شاخصه‌های تربیتی مقاومت محور در سیره حضرت زینب علیها السلام

الف) تربیت ایمانی و توحیدی

تربیت ایمانی و توحیدی اصلی‌ترین تکیه‌گاه در مسیر تربیت مقاومت محور به شمار می‌رود (مطهری، ۱۳۸۶، ص ۱۰۷). در قرآن کریم شرط تسلیم در برابر اوامر الهی را در درجه اول، ایمان به خداوند معرفی می‌کند و می‌فرماید: «وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ» (یونس: ۸۴).

محور سیره حضرت زینب علیها السلام بر اساس ایمان به خدا و توحید است (عالم‌زاده نوری، ۱۳۹۶، ص ۱۳۹). در سیره حضرت زینب علیها السلام در اوج مصیبت و در کنار پیکر برادر (خداوند این قربانی کوچک را از ما قبول کن) (مقرم، ۱۳۹۱، ص ۳۷۱) خود را نمایان می‌کند. وقتی همه کمالات اخلاقی و تربیتی نفس، بر اساس توحید صحیح تنظیم شده باشد، محور اصلی نزاهت روح را که توحید ناب است، تأمین می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۸۱، ص ۳۸۸).

۱) ایمان به خداوند

ایمان از ریشه «امن» ضد «خوف» (سرمدی، ۱۳۸۰، ص ۷۳) باور و تصدیق قلب، زبان و رفتار به حقیقت است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۲۶-۲۵)؛

نیرویی که بر اثر شناخت و گرایش حاصل شده است (مصباح یزدی، ۱۳۸۲، ص ۱۹۹-۲۰۰).

کلام حضرت زینب علیها السلام «انی ما رایت الا جمیلا» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۵، ص ۱۱۵) در پاسخ به طعنه پسر زیاد نیز حاکی از اعتماد و ایمان کامل حضرت به مقدرات خداوند است.

۲) توکل بر خداوند

توکل نوعی اعتماد کردن به خداوند همراه با توسل و تلاش است (طبرسی، ۱۳۷۳، ج ۶۸، ص ۱۱۶). حضرت زینب علیها السلام در مجلس یزید این گونه به دعا می کند: «ای پناهگاه آن که جز تو پناهی ندارد، ای تکیه گاه آن که جز تو پشوانه ای نمی شناسد. ای خدایی که سیاهی شب و سپیدی روز و روشنایی خورشید و صدای آرام درخت و آب بر تو سجده می کنند، ای خدا، ای خدا...» (مهاجرانی، ۱۳۹۴، ص ۲۸۸). این کلام حضرت زینب با استناد به آیه «إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُم مِّنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» (آل عمران: ۱۶۰). مؤمنان به سبب اینکه ایمان دارند که ناصر و معینی جز خداوند نیست، فقط بر او توکل می کنند (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۴، ص ۵۷). توکل بر خداوند مانع از این می شود که پروردگار یکتا آنها را به خودشان واگذارد تا هلاک شوند (طبرسی، ۱۳۷۳، ج ۲، ص ۸۷). حضرت زینب علیها السلام در برابر بزرگ ترین قدرت مستکبر زمان خود در مجلس یزید این گونه خطابه می کند: «خدایا حق ما را بازگیر و از آن کس که به ما ستم کرد، انتقام بگیر و خشم خود را بر کسی که

خون‌های ما را ریخت و عهد ما را شکست و یاران ما را کشت و از ما پرده‌داری کرد، فرود آر» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۵، ص ۱۳۵-۱۳۳).

ب) تربیت عبادی

اساس و پایه تربیت عبادی با استناد به روایات «أَوَّلُ عِبَادَةِ اللَّهِ مَعْرِفَتُهُ» (طوسی، ۱۴۱۴، ص ۲۲) شناخت خداوند است. مقصود از تربیت عبادی، با استناد به آیه «الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ» (بقره: ۱۴۷) یقین به حق بودن خداوندی است که نتیجه آن اطاعت و سرسپردگی کامل در اندیشه و عمل در برابر خدا و پیراستگی از همه رذایل اخلاقی و آراستگی به فضایل انسانی است (الهامی‌نیا، ۱۳۸۲، ص ۱۴) که در سیره عملی حضرت زینب علیها السلام کاملاً مشهود است. شیخ جعفر نقدی در تأیید این مطلب چنین نقل می‌کند: «پنج تن آل عبا به تربیت، فرهنگ‌سازی و تهذیب زینب همت گماردند و همین بس که آنها ادب‌کننده و آموزگار باشند» (نقدی، ۱۳۹۴، ص ۲۰).

تهذیب نفس

سرلوحه کار مؤمنان ابتدا با استناد به آیه «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهِ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا» (نساء: ۴۹) باید پالایش روح و زدودن آثار سوء خودستایی، خودپسندی، غرور، تکبر و عجب از دل و قلب باشد (رک: طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۴، ص ۳۷۱-۳۷۴). علامه مامقانی در وصف تهذیب نفس حضرت زینب علیها السلام چنین نقل می‌کند: «من زینبی را بر زبان می‌آورم و توهم زینبی

می‌شنوی، اما چه می‌دانی که زینب کیست؛ وی عقیده بنی‌هاشم دارای صفات حمیده‌ای بوده است؛ چندان که احدی از زنان جز مادرش دارای چنین صفاتی نبوده و نیستند. زینب ماهی است که از پنج خورشید تابان کسب نور کرده است؛ ریشه پاک، زکات سرشار، مربیان بزرگ و تجربه حوادث بزرگ جهان، زینب را در عالی‌ترین مراتب انسانیت از جهت تهذیب نفس قرار داده است» (نبوی، ۱۳۹۲، ص ۱۶۹).

ج) تربیت اخلاقی

تربیت اخلاقی فرایند درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی و شکل‌گیری پایدار شخصیت انسان براساس ویژگی‌های انسان کامل و ازبین‌بردن رفتارها، صفات و آداب غیراخلاقی در خود یا دیگران است (همت بناری، ۱۳۷۹، ص ۱۷۱). تربیت اخلاقی در دو رکن «شناخت فضایل و رذایل و رفتارهای اخلاقی و ضد اخلاقی» و «به‌کارگیری شیوه‌هایی برای تقویت یا تضعیف آنها» می‌باشد (داوودی، ۱۳۸۷، ص ۱۵۴). تحقق تربیت اخلاقی در راستای مقاومت محوری مستلزم آگاهی - بخشی، خودسازی، صبر و استقامت است که در ادامه به شرح هریک پرداخته می‌شود:

۱) آگاهی بخشی

آگاهی بخشی به معنای شناخت، دانستن و فهمیدن است (معین، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۴۳۸). آگاهی بخشی در تربیت مقاومت محور شرط لازم برای هر مقاومت

و مبارزه‌ای علیه ظلم و استکبار و بیداری و آگاهی بخشی به مظلومان و ضعیفان است. نمونه قرآنی آگاهی بخشی حضرت موسی درباره قوم خویش در این آیه آمده است: «قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ، قَالُوا أَوْذَيْنَا مِنْ قَبْلُ أَنْ تَأْتِيَنَا وَ مِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ» (اعراف: ۱۲۸-۱۲۹).

در سیره حضرت زینب علیها السلام عنصر بیداری فطرت برای ایجاد تغییر و تحول در جامعه خویش به آگاه کردن مردم درباره آثار زیان بار استبداد یزید و یارانش و نشان دادن نقاط ضعف آن و ترسیم یک نظام مطلوب مطابق با فطرت انسان نیاز دارد (صفایی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۴). از این رو آن حضرت با هدایت عقلی، دست به روشنگری جنایت یزید می‌زند: «سوگند به خدا هر دوست و دشمنی از گریه و گفتار زینب علیها السلام گریه کرد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۵، ص ۵۹).

۲) خود باوری و خودسازی

یکی از مهم‌ترین عوامل غلبه مستکبران بر توده مردم و به استضعاف کشیدن آنها القای این واقعیت تلخ است که توده مردم بدون تکیه بر ثروتمندان و صاحبان قدرت و ثروت قادر به ادامه حیات نیستند (سروش، بی‌تا، ص ۹۶). قرآن کریم برای مبارزه با چنین مستکبرانی، ابتدا روحیه خودباوری را در مؤمنان ایجاد می‌کند: «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ: و سست نشوید و غمگین نگردید و شما برترید اگر ایمان داشته باشید» (آل عمران: ۱۳۹). سپس به تقویت

این روحیه می‌پردازد و با گفتن اینکه شما خدایی دارید که آنها ندارند، آنها را مقاوم، امیدوار و با انگیزه برای مقابله با مستکبران می‌نماید: «وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلُمُونَ كَمَا تَأْلُمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا: و در راه تعقیب دشمن [هرگز] سست نشوید، [زیرا] اگر شما درد و رنج می‌بینید، آنها نیز همانند شما درد و رنج می‌بینند، ولی شما امیدی از خدا دارید که آنها ندارند و خداوند، دانا و حکیم است» (نساء: ۱۰۴).

حضرت زینب علیها السلام نیز با تکیه بر همین خودباوری در خطاب به یزید به معرفی یزید و خاندان او می‌پردازد و می‌فرماید: و چگونه توقع امید و دلسوزی از آن کسی باشد که دهانش جگرپاکان را جوید و بیرون انداخت و گوشتش از خون شهیدان روییده است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۵، ص ۱۳۳-۱۳۵). کلام حضرت زینب به همراه مؤید قرآنی ذکر شده نشان می‌دهد رنج کشیدن از درد و جراحت، مختص مؤمنان نیست و کفار و ستمگران نیز در این امر شریک‌اند؛ اما مؤمنان به خداوند امید دارند و بر این باورند که در دنیا بر آنان پیروز می‌شوند و در آخرت از خداوند پاداش دریافت می‌کنند؛ اما کافران و ظالمان در مقابل این جراحت‌ها امید هیچ گونه پاداشی ندارند (طبرسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۲۸۵).

۳) صبر

در آیات قرآن کریم از جمله در آیه شریفه «وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ» (اعراف:

۱۳۷) صبر، اصلی مهم برای مبارزه با استکبار، مستکبران و تحمل مشکلات است. این اصل دلیل سیره قرآنی حضرت زینب علیها السلام برای مقاومت و تحمل مشکلات و مصیبت‌ها بود؛ به گونه‌ای که امام حسین علیه السلام در شب عاشورا خطاب به حضرت زینب علیها السلام می‌فرماید: «خواهر جان با تو سوگندی دارم، بر آن وفا کن؛ چون کشته شدم چهره بر من خراش مکن و بر من وای مگو» (قمی، ۱۳۸۵، ص ۳۳۷). صابر کسی است که در متن حادثه حضور دارد، مشکل را لمس می‌کند و صحنه مبارزه با استکبار و مستکبران را ترک نمی‌کند. اثر چنین صبری ثبات قدم است (جوادی آملی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص ۶۹۷) که پاداش آن با استناد به آیه «إِنَّمَا يُوفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرُهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (زمر: ۱۰) بی حساب است.

اگر انسان در راستای تربیت مقامت محور به هنگام سختی، ناراحتی و ظلم صبر نکند و استقامت ورزد، خداوند به یاری او می‌شتابد و روحیه او را تقویت می‌کند تا به آسانی در مقابل مشکلات استقامت کند (جعفری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۴۰۲).

۴) استقامت

استقامت با به‌پاخاستن مؤمنان و افراد جامعه و پایداری در برابر مستکبران و مشکلات با توجه به آیه «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» (هود: ۱۱۲) محقق می‌شود. در استقامت حضرت زینب علیها السلام همین بس که با وجود تمامی مصائب، حتی دشمن اجازه سوگواری و گریه بر شهدا را از بازماندگان آنها سلب کرده بود؛ به گونه‌ای که به نقل علی بن حسین هر کسی که

گریه می‌کرد، دشمن سرش را با نیزه می‌کوفت (قمی، ۱۳۸۵، ص ۳۳۶). این استقامت و ثبات حضرت زینب علیها السلام به گواه تاریخ از استقامت پدرش خبر می‌دهد؛ گویا در وجود او تمام کرامت‌ها و صفات پسندیده حضرت علی علیه السلام تبلور یافته است (ر.ک: الهی، ۱۳۷۵، ص ۶۲-۶۳). این سیره تربیتی بیانگر یکی از اهداف مهم تربیت مقاومت محور است که انسان باید به گونه‌ای تربیت شود که اعتلای روحی یابد و خود را از پستی و فرومایگی رهانیده، برای خود حرمت، شرافت و شخصیت قائل شود و بزرگواری خود را در همه حال حفظ کند (جوادی آملی، ۱۳۶۹، ص ۲۱-۲۳).

نتیجه‌گیری

تربیت مقاومت محور از مهم‌ترین موضوعات مورد توجه در عصر حاضر است که نقش بسزایی در درونی‌سازی ارزش‌ها و شکل‌گیری پایدار شخصیت انسان بر اساس ویژگی‌های انسان کامل و ازبین بردن رفتارها، صفات و آداب استکبارگری در خود یا دیگران دارد. نظام تربیت مقاومت محور همانند دیگر نظام‌های ارزشی دارای اهداف و اصول مشخصی است که از آموزه‌های قرآنی و سیره اهل بیت علیهم السلام به‌ویژه سیره حضرت زینب علیها السلام سرچشمه گرفته است که در راستای اجرایی شدن همه ارزش‌ها و گسترش و تعمیق بندگی برای تربیت مقاومت محور قرار دارد. قلمرو مقاومت در آموزه‌های قرآنی تربیت محور حضرت زینب علیها السلام شامل سه اصل مهم تعدیل، تعقل و زمینه‌سازی است که با ایجاد و تقویت آنها در افراد می‌توان به اهداف زندگی متعالی دست یافت.

در این آموزه‌های تربیتی شاخصه‌های حضرت زینب علیها السلام تربیت ایمانی و توحیدی و تربیت عبادی است که افراد را در راستای تهذیب نفس و زودن آلودگی‌های درونی در خویش به سمت تربیت اخلاقی رهنمون می‌شوند تا با خودباوری، خودسازی و تقویت استقامت و صبر ابعاد مهمی از انسانیت و هدف‌داری را به نمایش گذارند. بر این اساس انسان مقاومت محور با یک دید منطقی و سالم به پیشامدهای زندگی در عرصه فردی و اجتماعی می‌نگرد؛ از این رو در برابر مشکلات، مقاومت و به حسن نیت گرداننده زمین پناه می‌برد و می‌داند که تنها چیزی که ممکن است موجب آشفتگی و پریشانی او شود، عملکرد خود اوست؛ در نتیجه وادار به حرکت می‌شود و هیچ گاه دچار یأس و پوچی نمی‌گردد (احمدی، ۱۳۹۵، ص ۱۰۵).

منابع و مآخذ

* قرآن کریم.

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*. تحقیق جمال الدین میردامادی، بیروت: دار الفکر للطباعة والنشر والتوزیع - دار صادر.
۲. احمدی، سعید (۱۳۹۵). *تاب‌آوری - نظریه‌های آن و ویژگی‌های افراد تاب‌آور*. تهران: سومین همایش ملی راهکارهای توسعه و ترویج علوم تربیتی روانشناسی مشاوره و آموزش.
۳. اسماعیلی ابوالخیری، سکینه (۱۳۹۲). شرح تفسیر و تحلیل خطبه‌های حضرت زینب علیها السلام و دلالت‌های تربیتی آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران مرکزی.
۴. اعرابی، غلام حسین (۱۳۹۹). مبانی قرآنی و روایی مقاومت در کلام مقام معظم رهبری. *مطالعات علوم قرآنی*، (۱).
۵. انوری، حسن (۱۳۸۱). *فرهنگ سخن*. تهران: نشر سخن.
۶. تهرانی، محمد حسین (۱۳۸۹). *رساله لب اللباب*. تحقیق هادی خسروشاهی، قم: مؤسسه بوستان کتاب.
۷. جعفری، یعقوب (۱۳۷۶). *تفسیر کوثر*. قم: هجرت.
۸. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۴). *تسنیم در تفسیر قرآن کریم*. قم: اسراء.
۹. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۹). *عصاره خلقت*. تنظیم محمد صفایی، چ ۲، قم: انتشارات اسراء.
۱۰. حسینی دشتی، مصطفی (۱۳۷۹). *معارف و معارف دایرة المعارف*

اسلامی. تهران: مؤسسه فرهنگی آرایه.

۱۱. خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۸۵). *انسان‌شناسی در اندیشه امام خمینی (علیه السلام)*. چ ۲، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام).
۱۲. داودی، محمد (۱۳۸۷). *سیره تربیت پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۳. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه دهخدا*. تهران: دانشگاه تهران.
۱۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). *مفردات الفاظ القرآن*. تحقیق صفوان عدنان داوودی، بیروت-دمشق: دارالعلم. الدارالشامیه.
۱۵. زاهدی، اصغر، و امین ناجی، محمدهادی (۱۳۹۸). *بررسی مفهوم مقاومت با رویکرد اجتماعی در آیات قرآن*. نشریه علمی مطالعات تفسیری. (38) ۲۳۶-۲۲۱، ۴
۱۶. سرمدی، محمود (۱۳۸۰). *واژگان پژوهشی قرآن*. قم: انتشارات الهادی.
۱۷. سروش، محمد (بی‌تا). *استکبار و استضعاف در قرآن*. چ ۱، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
۱۸. سوری، صفدر (۱۴۰۰). *منطق مقاومت در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه علامه طباطبائی.
۱۹. سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۱). *تغییر رفتار و رفتار درمانی: نظریه‌ها و روش‌ها*. تهران: دوران.
۲۰. شریعتی، علی (بی‌تا). *فلسفه تعلیم و تربیت*. اصفهان: ثقفی.
۲۱. شعبانی، حسین (۱۳۸۲). *مقدمات برنامه‌ریزی آموزشی*. تهران: رشد.

۲۲. صفائی، منیر (۱۳۹۴). استبداد/از دیدگاه قرآن. مراغه: دانشکده علوم قرآنی مراغه، کارشناسی ارشد.
۲۳. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۴. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۷). تفسیر جوامع الجامع. چ ۱، تهران: انتشارات دانشگاه تهران و مدیریت حوزه علمیه قم.
۲۵. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۳). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. قم: ناصر خسرو.
۲۶. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۱ق). مصباح المتعبد و سلاح المتعبد. بیروت: مؤسسه فقه الشیعه.
۲۷. عالم زاده نوری، محمد (۱۳۹۶). راهبرد تربیت اخلاقی در قرآن کریم. چ ۱، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۲۸. فتحعلی خانی، محمد (۱۳۸۶). آموزه های بنیادین علم اخلاق. چ ۱، تهران: انتشارات باشگاه اندیشه.
۲۹. فرهادیان، رضا (۱۳۷۵). پایه های اساسی ساختار شخصیت انسان در تعلیم و تربیت. قم: نشر مؤلف.
۳۰. قمی، عباس (۱۳۸۸). سفینه البحار. چ ۳، مشهد: آستان قدس رضوی - بنیاد پژوهش های اسلامی.
۳۱. قمی، عباس (۱۳۸۵). نفس المهموم. ترجمه: حمید باقر کمره ای، تهران: علمیه اسلامی.

۳۲. گنابادی، سلطان محمود (۱۴۰۸ق). تفسیر بیان السعاده فی مقامات العباد. ط ۲، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
۳۳. لیتل، ریچارد (۱۳۸۹). تحول در نظریه‌های موازنه قوا. ترجمه غلامعلی چگینی‌زاده، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۳۴. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ق). بحار الانوار. تحقیق جمعی از محققان، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۳۵. محسنی، نیک چهر (۱۳۸۲). نظریه‌ها در روان‌شناسی رشد. تهران: پردیس.
۳۶. محلاتی، ذبیح‌الله (۱۳۶۹). ریاحین الشریعه. چ ۵، قم: انتشارات دار الکتب الاسلامیه.
۳۷. مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۸۲). به سوی او. تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۳۸. مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۹. مطهری، مرتضی (۱۳۸۸). مجموعه آثار. تهران: صدرا.
۴۰. معین، محمد (۱۳۸۸). فرهنگ فارسی (متوسط). چ ۲۵، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
۴۱. مقرر، عبدالرزاق (۱۳۹۱ق). مقتل الحسین. بی‌جا: انتشارات بصیرتی.
۴۲. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. چ ۱، تهران: دارالکتب

الاسلامیه.

۴۳. مهاجرانی، عطاءالله (۱۳۹۴). پیام آور عاشورا. تهران: امید ایرانیان.
۴۴. نبوی، خادم حسین (۱۳۹۲). زندگی عالمه غیرمعلمه حضرت زینب کبری علیها السلام. چ ۱، قم: رشید.
۴۵. نقدی، جعفر (۱۳۹۴). زینب کبری. قم: هاد.
۴۶. الهامی نیا، علی اصغر (۱۳۸۲). نهضت / انتظار و انقلاب اسلامی. چ ۱، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی - نیروی مقاومت بسیج.
۴۷. همت بناری، علی (۱۳۷۹). تربیت اخلاقی و ضرورت نگاهی دوباره به آن. روانشناسی و علوم تربیتی، (۲).
۴۸. الهی بوته کار، حسن (۱۳۷۵). زینب کبری علیها السلام عقیده بنی هاشم. بی جا: مؤسسه فرهنگی آفرینه.
۴۹. یوسفی مقدم، محمدصادق (۱۳۹۹). جایگاه و اهداف مقاومت اسلامی از دیدگاه مفسران با تأکید بر آیات جهاد. فصلنامه علوم سیاسی، ۲۳ (۹۱)، ۵۹- 74.

10.22081 / psq.2020.69351